

# *Torres Villegas, 1852 i 1857: un mapa cèlebre, un mapa inexistent*

Rafel Company

## 1. UNA EXCEPCIÓ

La cartografia etnicolingüística representa els pobles i les seues fronteres en funció —majoritàriament— de les divisions en el terreny idiomàtic. Els mapes d'aquesta temàtica han sigut coneguts amb el nom de mapes *de pobles i llengües* (*Völker- und Sprachenkarten* en alemany) o, juntament amb altres espècimens concorrents, amb l'apel·latiu general d'*etnogràfics*. Doncs bé: en l'obra *Cartografía hispano-científica, o sea, Los mapas españoles, en que se representa a España bajo todas sus diferentes fases*, de Francisco Jorge Torres Villegas, hi és ben constatable l'absència d'un mapa específic sobre la composició etnogràfica d'Espanya —una figuració que hauria d'aparèixer bastida, pràcticament, seguint els límits de les àrees lingüístiques. Una absència prou sorprenent en “la primera antologia cartogràfica [espanyola] compuesta por mapas temáticos” (Hernando 1998-1999: 122).

Juntament amb la inexistència del mapa etnicolingüístic (*etnogràfic*) d'Espanya, s'ha de posar particularment de relleu que en aquest *atles*, del 1852 (1a ed.) i del 1857 (2a ed.), s'hi allotja —en el *Tomo primero* dels dos que el conformen— el ja cèlebre “Mapa político de España en que se presenta la división con la clasificación política de todas las Provincias de la Monarquía segun el régimen especial domin[an]te. en ellas” (Torres Villegas 1852 i 1857: entre les ps. 298 i 299). Hi figura la divisió de l'Estat en quatre zones: l'Espanya uniforme o purament constitucional (o “Emblema de la monarquía” —p. 300a—, formada per les Canàries i per la Corona de Castella i Lleó peninsular, amb l'excepció de Biscaia, Guipúscoa i Àlaba), l'Espanya foral (les províncies basques i Navarra), l'Espanya incorporada o assimilada (els territoris de l'antiga Corona d'Aragó) i l'Espanya colonial (Ceuta, Melilla, Filipines, Cuba, etc.).

## 2. UNA EXCEPCIÓ D'ACTUALITAT

El mapa en qüestió va ser *popularitzat* per Miguel Herrero de Miñón —“merced a la docta generosidad de amigos como los profesores Enric Lluch [i Martín (1928 - 2012)] y Joseba Agirreazkuenaga” (Herrero y Rodríguez de Miñón 2004: 157)— en l'assaig de *Derechos históricos y Constitución* (Herrero de Miñón 1998: entre les ps.16 i 17). Però el veritable *descobrimet* del “Mapa político de España” de Torres Villegas és obra del professor d'història de la medicina de la Universitat de Salamanca, Luis Sánchez Granjel; va ser gràcies a aquest estudiós que la imatge va exhumar-se i, posteriorment, va tornar a reproduir-se passats 132 anys des de la primera edició i 127 des de la segona: en la reimpressió d'una síntesi d'història del País Basc publicada a cavall de Salamanca i Bilbao (Larrea & Mieza 1984: 53). Onze anys més tard, el mapa també va figurar en el primer volum d'una magna obra editada per Agirreazkuenaga sobre *La articulación político-institucional de Vasconia* (1995: 60–61). En ocasió d'una posterior utilització pública del mapa per part d'aquest mateix



Les conseqüències polítiques de l'abolició dels Furs de València i dels d'Aragó, i de la promulgació dels Decrets de Nova Planta per a Catalunya i les Balears, apareixen ben evidents en el “Mapa político de España” del primer volum de la *Cartografía hispano-científica* de Francisco Jorge Torres Villegas: les onze províncies dels quatre antics Estats de la Corona d'Aragó conformen l’“España incorporada o asimilada” que, en publicar-se el mapa (1852 i 1857), eren “todavía diferentes en el modo de contribuir y en algunos puntos del derecho privado”.

Igualment és interessant saber que, en parlar de l'España colonial, Torres Villegas es referia a les possessions “regidas todas por leyes especiales bajo la autoridad omnímoma de los gefes militares”.

La imatge procedeix de l'exemplar de la segona edició conservat a la Biblioteca Regional de Madrid, i s'hi pot accedir lliurement a través d'internet:

<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:1850espanya.jpg>

Altres imatges d'aquest mapa i de l'obra es poden trobar a:

<http://librorum.piscolabis.cat/2012/11/espana-constitucional-vs-asimilada-1852.html>

professor basc, Ernest Lluch (1937 - 2000) “llamó a su hermano el geógrafo para obtener confirmación y corresponde a Ernest la difusión posterior en el mundo de la cultura catalana” (comunicació personal de Joseba Aguirreazkuenaga).

Quasi una dècada després que Herrero de Miñón posara el mapa en el punt de mira, Jordi Pujol va dedicar algunes línies de reflexió política a aquesta realització cartogràfica, i davant l’expressió “todavía diferentes” amb què Torres Villegas caracteritzava els territoris de la Corona d’Aragó, qui havia sigut president de la Generalitat de Catalunya es va estendre en un dels editorials del butlletí del Centre d’Estudis que porta el seu nom (Pujol 2007: 71): “La segona observació —la més important— és el «todavía». «Todavía diferentes.» És a dir, ja fos per lògica i com a quelcom del tot inevitable, o ja fos perquè es comptava que hi seguiria havent una acció de «incorporación o asimilación» i se sortia de la base, per tant, que Espanya acabaria essent del tot uniforme.” Pujol continuava el seu text afirmant que “Efectivament, aquesta acció hi ha estat” i tot seguit en desgranava els mecanismes i els efectes.

### 3. UNES LIMITACIONS EVIDENTS

És indefugible dir que la *Cartografía hispano-científica*, i en tant que atlas temàtic, ha rebut judicis severs amb caràcter general: “Está ilustrada con veinticinco mapas cuyas modestas características informativas, iconográficas y materiales reflejan unos responsables de su edición poco exigentes. La información que muestran sus mapas revela igualmente la escasa sensibilidad científica o estadística de su autor. [...]” (Hernando 1998-1999: 122). I també s’han posat de relleu les limitacions tècniques i estètiques dels materials cartogràfics de l’atles, realitzats amb tècnica litogràfica “en el establecimiento madrileño de Bachiller, cuya dirección aparece al pie de los mapas: [...] están realizados con un diseño simple, consistiendo en un elemental esbozo, croquis en ocasiones, y una escasez de simbología

en la representación informativa. Reflejan, asimismo, la inexistencia de categorías conceptuales jerarquizadas, que reflejan una cierta reflexión cuantitativa e iconográfica. La información temática insertada en los mapas está expresada mediante rótulos o frases verbales, es decir, con un texto y no con un símbolo. [...]” (Ibídem: 122).

No obstant tot això, “la obra debió gozar de cierta demanda, ya que contamos con una segunda edición, sin modificaciones o adiciones significativas, en 1857” (Ibídem: 122). Les opinions crítiques que estic transcrivint només són matisades parcialment d’aquesta manera: “[...] posee la singularidad de ser el primer atlas temático editado en España. Se trata de una obra, quizás algo precoz, correspondiente a una audaz iniciativa, ingeniosa en parte, consistente en ofrecer a la sociedad española una antología cartográfica, debidamente explicada. Sus principales méritos residen, más que en las cualidades materiales del producto, en las aspiraciones que encierra, en su deseo de ofrecer una obra distinta, contando con las ventajas comunicativas que reúnen los mapas, en su esfuerzo para dibujarlos y en su decidida voluntad de llevar a cabo la iniciativa” (Ibídem: 123).

#### 4. UN DEBAT GENS INNOCENT

Però, donant tot això per bo en referir-nos a l’obra de Torres Villegas en termes globals, cal preguntar-se si en seria igualment cert en parlar només de la figuració de les quatre Espanyes en el “Mapa político de España”. En el moment de la reaparició del mapa davant l’opinió pública de tot l’Estat (1998), va desacreditar-se l’esmentada divisió: el context el marcava la utilització del mapa, per part d’Herrero de Miñón (un dels set *pares* de la Constitució espanyola vigent), en pro d’una lectura de la Carta Magna del 1978 favorable al reconeixement de reivindicacions dels nacionalismes basc, català, etc. Herrero ho explicava així uns quants anys després: «Mi publicación desencadenó la ira de innumerables ignorantes que esgrimían la Constitución con el siempre peligroso fervor de los conversos. Pero

mi fraternal amigo, el siempre llorado Ernest Lluch [...], se apresuró a mostrar que el mapa de marras se correspondía exactamente con la España asimétrica diseñada por el constituyente de hace un cuarto de siglo [...]. La asimetría autonómica así incoada por la Constitución sumando criterios lingüísticos, jurídicos, históricos, geográficos y políticos, no solo permite interpretar con rigor el presente, sino afirmar la apertura de nuestro sistema constitucional. Apertura que se corresponde a la de una sociedad abierta, pero no inventada caprichosamente al hilo de cada elección, sino procedente del fondo de los siglos” (Herrero y Rodríguez de Miñón 2004: 157).

Heus ací una mostra de com *el mapa d’Herrero* va ser objecte de qüestionament; en aquest cas es tracta d’una reflexió publicada al principal diari autodenominat progressista, *El País*: “Todo muy bien [això de les quatre Espanyes]; salvo el pequeño detalle de que nadie sabe —incluido el propio Herrero de Miñón— quién es Torres Villegas (¿un cartógrafo, un político tradicionalista, liberal?; ¿se trata de un mapa de situación o de un proyecto político?), y de que en absoluto refleja la disposición real de la época. No lo hace porque resulta irreal esa divisoria en términos constitucionales (la única singularidad institucional en la época era la vasca y navarra) o de identidad (apenas si existía aún un mundo social más allá de la localidad). Todo muy riguroso, como se ve” (Ugarte 1998).

## 5. LES ESPANYES DEL SEGLE XIX

Amb referència al text anterior, s’ha d’acceptar que —el 1852 o el 1857— les onze províncies en què havien sigut fragmentats els territoris històrics de la Corona d’Aragó eren sobre el paper només això: onze *provincias*; amb algunes distincions, però províncies d’un Estat que es volia “nacional” en el seu conjunt i que, llavors, ho era també *de facto* a aquelles latituds malgrat els retrets catalans al centralisme (*vid.* Anguera 2009: 9-18), i, malgrat el fet que a Catalunya, València i Balears el “primer vagit” sonara en “llemosí”. Ara bé, i

més enllà d'aquesta coincidència, la discrepància amb l'esmentada redacció d'Ugarte pot iniciar-se amb el fet que el comentarista fos *insensible* a copsar el sentit últim del que havia realitzat Torres Villegas: cartografiar “una interpretació política del sistema administrativo y territorial” (Agirreazkuenaga Zigorraga 1995: 21). Ni més ni menys que una interpretació política, convertida en mapa temàtic i al dessor de la pràctica uniformitat burocràtica de la major part del territori de l'Espanya d'Isabel II.

En segon lloc, la disconformitat amb Ugarte podria venir a compte d'una afirmació com que, a les Espanyes isabel·lines, i parlant d'“identidad”, “apenas si existía aún un mundo social más allá de la localidad”: segons aquesta asseveració, a mitjan segle XIX, per exemple, el fet de la valencianitat regnícola no hauria pogut tenir cap operativitat i, doncs, l'influent i romàntic historiador Vicent Boix (1813-1880) —amb la seua *Historia de la ciudad y reino de Valencia* (1845-1847)— s'hauria de considerar poc menys que un escriptor sense públic. Igualment, i si es fes cas de l'argumentació d'Ugarte, la consciència de catalanitat no hauria estat present a la Catalunya del període esmentat: inversemblant, simplement. Una altra cosa és que aquelles identitats hagen de ser etiquetades, en atenció a les conviccions vigents en el moment històric considerat, com a regionals, i que s'hagueren d'entendre com a compatibles —encara— amb la unitat nacional espanyola que es trobava en construcció des dels postulats liberals. Tanmateix cal filar molt i molt prim: “El problema era que els catalans no sols estaven disposats a col·laborar en la construcció de la nació espanyola, sinó que hi reclamaven el paper que creien que els corresponia, al capdavant de tot de l'empresa. I això volia dir —i aquí sorgia la gran dificultat— donar-li una marcada orientació catalana. Els liberals catalans acceptaven els mites històrics i els símbols del naixent nacionalisme espanyol (Numància, el Cid, *els comuneros*, Lepanto, Bailén), però s'entestaven a afegir-hi els seus propis mites. [...] El mal és que no en tenien prou de reclamar el valor de mites nacionals per a aquests darrers [per als catalans], sinó que volien posar-los a primer rengle” (Marfany 1997: 8-9).

Per últim, podríem adduir una tercera raó contra el fragment esmentat de l'article d'Ugarte: des del coneixement de determinats esdeveniments històrics, i per descriure la situació dels territoris de l'extinta Corona d'Aragó a mitjan segle XIX, quasi no pot trobar-se una terminologia més ajustada que la utilitzada per Francisco Jorge Torres Villegas, és a dir, "España incorporada o asimilada": *Incorporada*, en principi militarment, després que el vencedor de la Guerra de Successió a les corones hispàniques, a la seua monarquia polisinodal, aprofitara l'avinentesa per tal de —sense donar-ne cap indicati explícit al començament de la contesa— modificar dramàticament la situació institucional dels territoris majorment rebels, i garantir la nova subjecció mitjançant la força armada i les pràctiques de l'absolutisme reial de tanta tradició a Europa (en particular, a la pàtria d'origen del rei Borbó, França, i a la Corona de Castella); i *asimilada* en coherència amb el camí ja recorregut, en els diversos països de "les quatre barres", pel procés de nacionalització espanyola. Camí que, però, no acabaria del tot com era de preveure: no és cap secret que el procés de *nation building* espanyol va tenir un punt d'inflexió decisiu quan a Catalunya, i arran el *Desastre* colonial ultramarí del 1898, moltes persones que tenien influència i capacitat per capgirar determinats estats de coses van decidir interessar-se, o apostar més i més fortament, per la ideologia i l'emoció —ja existents, ja populars— que distingia entre l'Estat, Espanya, i la nació, Catalunya (i que pretenia retornar al català l'estatus d'idioma d'ús general —oral i escrit— del país): "A mesura que [...] va anar creixent la frustració dels catalans per no poder fer [a] la construcció nacional [espanyola] el paper que creien que els pertocava, l'interès per aquesta construcció mateixa va anar minvant i el sentiment catalanista, augmentant" (Marfany 1997: 10). A més, "cal no oblidar tampoc que Catalunya va viure durant més de la primera meitat del segle en un estat d'excepció gairebé ininterromput, situació que els catalans de tots els sectors socials experimentaven —amb més o menys força i com a mínim en algun moment o altre— com a un tracte deliberadament opressiu i discriminador" (Ibídem: 10).



Fins ara les reflexions han vingut motivades per l'original i —amb els anys— polèmic mapa polític d'Espanya present en la *Cartografía...* d'"el licenciado" Francisco Jorge Torres Villegas, catolicíssim autor dels set volums del *Repertorio de párrocos* publicats entre el 1850 i el 1851, autor també dels dos volums de la *Guía de alcaldes y ayuntamientos* (del 1847) i "socio de la Económica matritense de Amigos del País". Però tot el que s'ha dit ha de completar-se en parlar del *mapa inexistent*, és a dir, en posar de relleu que, si bé l'atenció de l'autor envers els règims administratius del conglomerat espanyol (envers la pluralitat política, doncs) també va fer-se extensiva al camp etnicolingüístic, això no va implicar que Torres Villegas elaborara el corresponent —el previsible— "Mapa etnográfico de España". Aquesta significativa absència pren més relleu tenint en compte que, posem per cas, en la *Cartografía hispano-científica* es dedica un mapa —fins i tot— als balnearis espanyols (!), i atés, particularment, que en el primer volum de l'obra sí que hi apareix inclòs un mapa de "Geografía etnográfica o de todas las lenguas", o "Mapamundi etnográfico del globo", on "se hace la clasificación y división de los habitantes de la Tierra según sus lenguas" (Torres Villegas 1852 i 1857: entre les ps. 224 i 225).

En aquest últim mapa, i sobre bona part de les latituds peninsulars, apareix l'etnònim *Españoles* (adscriu a la família grecolatina) i, igualment, l'expressió [família] *Vascona*, desbordada aquesta última pel sud-oest de la geografia estatal francesa. Les úniques divisòries que hi apareixen són les relatives a les cinc parts del món, amb els corresponents colors distintius. Però aquesta parquedat no és, de cap de les maneres, coherent amb el contingut dels textos del llibre, i no s'explicaria necessàriament per la menuda escala —poc detallisme— del mapamundi, per més que l'esmentada circumstància dificultara la inclusió de gentilicis, d'etnònims, sobre aquell paper. Així, doncs, què es diu a la redacció de l'obra sobre els pobles peninsulars des de la perspectiva etnicolingüística? En primer lloc, i en el text adjunt al

mapa polític d'Espanya, s'hi parla de la presència de dialectes del “le-mosí” en les latituds de Catalunya, València i les Balears, i amb redaccions molt semblants llevat de la incidència en la castellanització de la parla valenciana: “Mantienen los naturales [del Reino de Valencia] su dialecto propio, hijo del lemosín, aunque adulterado con muchas palabras castellanas. [...] Los naturales [del Principado de Cataluña] tienen su particular dialecto, derivado del antiguo lemosín. [...] Los habitantes [de las Islas Baleares] tienen un dialecto propio, derivado del antiguo lemosín” (Torres Villegas 1852 i 1857: 301b, 302a i 302b).

En *La Cartografía...*, però, no apareix cap referència a l'especificitat basca pel que fa a la llengua. Aquesta elisió desapareix en les línies que acompanyen el mapamundi etnogràfic, en la p. 273b concretament: dins la família ibèrica o bascònica són esmentats els “*escualdanac* [*sic*], más conocidos por el nombre de *vascones* o *vascongados*, tanto en España como en Francia”; i, quasi immediatament, dins la família tracopelàsgica o grecollatina, hi apareixen —faig la presentació dels *pueblos* en ordre invers a com són enunciats per Torres Villegas— “los *portugueses* en Portugal y en el archipiélago de las Azores”, “los *españoles* en la mayor parte de España [també a Galícia, doncs]” i “los *romanos* subdivididos en catalanes, valencianos y mallorquines en España, languedocianos, provenzanos, delfineses, leoneses, auvernianos, lemosines y gascones, en Francia; saboyanos en Saboya; retieuses [rètics], etc., etc. en Suiza, en una parte del cantón de los grisones y del Valais”.

Aquesta última enumeració, tan extensa, respon a la inclusió en l'àmbit de la llengua “romana” —del provençal *lato sensu* segons la romanística del XIX avançat—, no tan sols de l'espai comprés entre Salses i Guardamar, sinó també de terres francoprovençals i retoromàniques, una concepció no absent en algun exemple primerenc de cartografia etnicolingüística a Europa: un mapa publicat per primera vegada el 1836, a Viena, per Constant Desjardins i titulat “*Ethnographische Karte von Europa*” (*vid.* Dörflinger & Hühnel 1994: 23-31 i, per a les imatges de l'edició del mapa datada el 1837, [www.davidrumsey.com](http://www.davidrumsey.com)).

## 7. A L'OMBRA D'ADRIANO BALBI

Ara bé: d'allò que la llista dels grups *romanos* de Torres Villegas fa indubtable seguidisme —i pràcticament absolut— és de l'*Atlas ethnographique du globe* del venecià Adriano Balbi (1782 - 1848); en concret, de la descripció de dialectes conformadors de la llengua *romane ou romana rustica* incorporada en el *tableau* dedicat a la “Famille dels langues thraco-pélasgiques ou greco-latines”: “Après avoir subi des modifications plus ou moins considérables, la [langue] romane paraît encore subsister dans les dialectes vulgaires qu'on parle dans une grande partie de l'Espagne, de la France, de la Suisse et dans quelques cantons de l'Italie. Voici, selon M. Champollion Figeac, ses principaux dialectes, classés après ces quatre régions. En Espagne on parle le *CATALAN*, dans la Catalogne et à Alghero en Sardaigne; c'est dans ce dialecte que dans le Xe et XIIIe siècles a été écrit l'ancien code maritime; le *VALENCIEN*, dans le royaume de Valence; ce dialecte se distingue par sa grande douceur et par son harmonie; le *MAYORQUAIN*, dans les îles Baléares; [i el *LANGUEDOCIEN*, el *PROVENÇAL*, el *DAUPHINOIS*, el *LYONNAIS*, l'*AUVERGNAT*, el *LIMOUSIN*, el *GASCON*, el *ROMANIQUE* o *CELTO-ROMANIQUE* (és a dir, retorromànic), el *VALAISAN*, el *SAVOYSIEN* i, finalment, el *VAUDOIS*]” (Balbi 1826b: XII).

La relació de parlars *romans*, com s'ha vist explícitament deutora de Champollion-Figeac (1778-1867, germà gran del traductor de la pedra de Rosetta), formava part d'una redacció de Balbi (1826a: 167-168) que —en la seua generalitat— es feia ressò de l'obra de François Raynouard (1761 - 1836).

## 8. UNA RATLLA ABSENT

Però, més enllà de les fonts utilitzades en el text, i al marge de bascos i portuguesos, vull reiterar que Torres Villegas distingia explícitament en la seua obra entre els espanyols, d'una part, i els *romanos* de l'altra: valencians, mallorquins i catalans inclosos, parlants de varietats del

llemosí *lato sensu*. Segons això, i si hagués incorporat el mapa etnogràfic d'Espanya en la seua *Cartografía...*, l'est de la península Ibèrica hi hauria tingut, com en el mapa polític, una ratlla divisòria envers el ponent adjacent (ara sense aragonesos): al mig del dibuix —*només* al mig, i potser amb l'inici de la paraula sobre Galícia— hi hauria aparegut l'etnònim *españoles*, acompanyat a la dreta de l'espectador pel de *romanos* i, s'hauria de suposar, pels gentilicis dels *catalanes*, els *valencianos* i els *mallorquines* sobre els territoris respectius (segurament amb una tipografia més petita).

## 9. MÉS MESTRATGE DE BALBI

Torres Villegas també va explicitar en l'obra que ens ocupa el discurs de l'equivalència entre llengua i nació i va fer seues —va traduir quasi al peu de la lletra, millor dit— afirmacions d'Adriano Balbi, del 1826. Així se'n traslladaven algunes a la llengua castellana: “La palabra *nación*, generalmente hablando, puede tomarse en tres distintas acepciones, según que se considere bajo la relación histórica o política, geográfica y etnográfica o genética. [...] Por último se da el nombre de *nación* a los habitantes de un país cualquiera que hablan una misma lengua y sus diversos dialectos, independientemente de las grandes distancias que los separan [,] de la diferencia de los cuerpos políticos de que hacen parte, de la que ofrece las religiones que profesan, y del estado diferente de civilización en que se encuentran” (Torres Villegas 1852 i 1857: 270a-270b; l'original francès a Balbi 1826a: XVI-XVII).

I en la pàgina següent de la *Cartografía hispano-científica* hi havia la traducció d'un paràgraf de Balbi que s'hauria de considerar ben descriptiu del pensament del venecià i, per assumptió, del mateix Torres Villegas: “La lengua no solo es el verdadero trazo característico que distingue una nación de otra, sino que muchas veces es el único, pues que todas las demás diferencias producidas por la diversidad de raza, de gobierno, usos, costumbres, religión y civiliza-

ción, o no existen, o las variedades que ofrecen son casi imperceptibles. ¿Qué otra diferencia presentan en la actualidad las principales naciones de Europa sino la de sus lenguas?” (Torres Villegas 1852 i 1857: 271a; l’original francès a Balbi 1826a: xviii).

El mestratge de Balbi, en tot cas, va ser explícit: així, un poc més avant, l’autor de *La Cartografía...* indicava que “El lector que quisiese mas detalles recurra, pues, a los artículos *división etnográfica* en las introducciones a la geografía política de Europa y del Asia de Balbi” (Torres Villegas 1852 i 1857: 272b).

## 10. EL MAPA, NO; LES NACIONS “EN POTÈNCIA”, SÍ

Recapitule dient que, segons es desprèn dels apartats anteriors, i abans que els *autoctonismes* català (i valencià) i basc foren formulats per escrit segons els paràmetres del nacionalisme polític contemporani, des del centre de la península algú, i al mateix temps que parlava d’Espanya com de “nuestra idolatrada patria” (p. 1), estava *de facto* descrivint l’Estat com a plurinacional, poblat per *vascones*, per *romanos* (catalans, valencians i mallorquins) i per *españoles*. Tres pobles amb tres llengües: per a Torres Villegas —seguint Balbi—, tres nacions, ja que, juntament amb la dels *portugueses*, ocuparien tota l’Europa sud-occidental (fins als Alps suïssos en atenció a l’abast atribuït als *romanos*). Però l’autor de la *Cartografía...*, com s’ha dit, no va passar en aquest tema de l’escriptura a la cartografia: no va deixar-nos un mapa etnogràfic del nostre àmbit peninsular.

## 11. UNS INTERROGANTS AMB INTENCIÓ

Per què aquesta inhibició de Torres Villegas? Potser mai no se li va ocórrer dedicar un dels espècimens del “Catálogo de los mapas iluminados” a la representació etnogràfica —trinacional d’acord amb els continguts escrits— de l’Estat espanyol? O, contràriament,

aquella previsible ratlla gruixuda, aquell contorn que haguera separat els *españoles* dels parlants peninsulars del *lemosín* —no espanyols, doncs— era més del que podia permetre's l'autor? Evidentment no sembla sobrer recordar el malaguanyat J. B. Harley quan, en l'article "Silences and Secrecy", escrivia: "[...] In the present essay, however, I am not concerned with those silences which arise from geographical ignorance, lack of data, error, the limitations of scale, deliberate design or other aspects of specification and technical limitation. I am dealing here with political silences. An adequate theory concerning the political silences in maps is thus central both to my interpretation of the nature of state cartography and to the ways in which maps were used to maintain and legitimize state power. [...]" (Harley 1988: 57-58 i 2001: 85).

## 12. LA HIPÒTESI

La possibilitat de la renúncia —conscient, meditada— a publicar el mapa, a incloure així un *silenci* —una autocensura— en aquell atlas, potser vindria reforçada per aquest text, tret de la "Introducción": "El estado presente de nuestra sociedad depende y trae su origen del pasado: indispensable es por lo tanto para conocer nuestra España actual en todo lo que interesa a nuestros destinos, a nuestra prosperidad y bienestar, tener a la vista un cuadro abreviado de todas las metamorfosis que ha sufrido nuestro territorio y considerarla en todas las distintas fases históricas y de actualidad, sagradas, políticas, económicas, administrativas, judiciales, etnográficas, eclesiásticas, militares, científicas y literarias, etc., etc., aclarando así la marcha de los sucesos y facilitando la inteligencia de épocas más oscuras o actualidades difíciles, revestidas en su forma con las galas de la originalidad «en su mayor parte» y con el atractivo de una amenísima instrucción" (Torres Villegas 1852 i 1857: 6).

Evidentment "[...] tener a la vista un cuadro abreviado de todas las metamorfosis [...] etnográficas" és, justament, allò que no

fa la *Cartografía hispano-científica* en relació —específicament— a les latituds espanyoles (sí, com s’ha vist, pel que fa al món en el seu conjunt). I aquesta absència s’hi dóna, també com s’ha vist, malgrat l’atenció dispensada en l’obra a la conformació lingüística i etnolingüística de l’Estat i, malgrat igualment, l’òbvia dependència de l’autor envers l’*Atlas ethnographique du globe* d’Adriano Balbi en les dades i en la teorització sobre la qüestió nacional. Les esmentades circumstàncies semblarien demanar a crits un mapa que il·lustrara tot això, sense dubte. I si és ben cert que, allà pel 1826, Balbi no va cartografiar cap de les seues aportacions, d’això feia més d’un quart de segle quan es va publicar a Madrid aquella obra de Torres Villegas amb, justament, molts mapes: “El objeto que nos proponemos en esta publicación es presentar a un golpe de vista [el subratllat és meu], razonado y metódico, la España histórica y la España actual con todas sus circunscripciones y sus aplicaciones más interesantes, [...]” (Torres Villegas 1852 i 1857: 6).

Siga com siga, i al marge de les especulacions que podrien explicar aquella oportunitat perduda per a la publicació cartogràfica del binomi llengua = nació a la península Ibèrica al bell mig del segle XIX, és del tot indubtable que, en ajustada expressió d’August Rafanell, “[...] un mapa compromet més que una idea. Un mapa ajunta i separa, uneix i obstaculitza. Un mapa comporta, necessàriament, una o altra frontera. Una idea, en canvi, es pot limitar a descriure determinada voluntat; màxim, a orientar sobre l’espai. No pas a recloure sobre l’espai” (Rafanell 2006: 1342). Potser justament per això Torres Villegas mai no va posar ratlles i colors, nítids perfils (adaptats de les fórmules de figuració de la cartografia política), a la seua descripció escrita, etnogràfica —i purinacional *volens volens*— dels pobles del regne d’Espanya.

## REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- AGIRREAZKUENAGA ZIGORRAGA, J. (ed.) (1995). *La articulació político-institucional de Vasconia: Actas de las "Conferencias" firmadas por los representantes de Álava, Bizkaia, Gipuzkoa y eventualmente de Navarra (1775-1936)*, volum 1. Bilbao: Diputació Foral de Biscaia / Diputació Foral de Guipúscoa / Diputació Foral d'Àlaba.
- ANGUERA, P. (2009). "La cuestión catalana y vasca en los debates parlamentarios isabelinos". A: *La qüestió catalana i la qüestió basca al debat parlamentari espanyol 1808-2008 · III Seminari Catalunya - Euskadi*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, ps. 9-31.
- BALBI, A. (1926a). "Introduction a l'Atlas ethnographique du globe [...]". A: *Atlas ethnographique du globe, ou classification des peuples anciens et modernes d'après leur langue. Partie historique et littéraire. Tome premier. Discours préliminaire et introduction*. París: Rey et Gravier. També a internet: <http://www.archive.org/details/introductionla00ball>
- , (1926b). *Atlas ethnographique du globe, ou classification des peuples anciens et modernes d'après leur langue*. París: Rey et Gravier.
- DÖRFLINGER, J.; HÜHNEL, H. (1994). *Atlantes Austriaci. 1. Band. Österreichische Atlanten 1561-1918. 1. Teilband*. Viena / Colònia / Weimar: Böhlau Verlag.
- HARLEY, J.B. (1988). "Silences and Secrecy. The Hidden Agenda of Cartography in Early Modern Europe". *Imago Mundi*, núm. 40 (1988), ps. 57-76. També a internet: <http://www.daniellopezmonsalve.com/maestria/material/cartografia3.pdf>
- , (2001). "Silences and Secrecy. The Hidden Agenda of Cartography in Early Modern Europe". A: *The New Nature of Maps. Essays in the History of Cartography*. Edited by Paul Laxton. Baltimore i Londres: The Johns Hopkins University Press, ps. 83-107.
- HERNANDO, A. (1998-1999). "Los atlas temáticos del siglo XIX: saber científico y representación cartográfica". *Revista de Geografía*, xxxii-xxxiii (1998-1999), ps. 107-137.
- HERRERO DE MIÑÓN, Miguel (1998). *Derechos históricos y Constitución*. Madrid: Taurus (Santillana).
- , (2004). "El sentido histórico de la monarquía como forma de Estado (cómo sacar provecho del artículo 1,3 de la Constitución)". *Cuadernos de Historia del Derecho*, vol. extraordinario (Extra 1) (2004), ps. 147-161. També a Internet: <http://revistas.ucm.es/index.php/CUHD/article/view/CUHD0404330147A/19658>
- LARREA SAGARMINAGA, M.A.; MIEZA MIEG, R.M. (1984). *Introducción a la historia del País Vasco*. Salamanca i Bilbao: Instituto de Historia de la Medicina Española i Euskal Medikuntzaren Historia-Mintegia.
- MARFANY, J.L. (1997). "Catalunya i Espanya". *L'Avenç*, núm. 216 (juliol-agost). Barcelona: L'Avenç, ps. 6-11.
- PUJOL, J. (2007). "Todavía o MAI". *Butlletí del Centre d'Estudis Jordi Pujol*, núm. 75 (12. VI.2007); ara a *Recull d'Editorials 2007-2008*. *Butlletí del Centre d'Estudis Jordi Pujol*. Barcelona: Centre d'Estudis Jordi Pujol, 2008, ps. 70-72. També a Internet: <http://www.jordipujol.cat/ca/jp/articles/2248> (l'editorial) [http://www.jordipujol.cat/files/articles/llibre\\_editorials\\_2008.pdf](http://www.jordipujol.cat/files/articles/llibre_editorials_2008.pdf) (el recull)
- RAFANELL, A. (2006). *La il·lusió occitana. La llengua dels catalans, entre Espanya i França*, vol. II. Barcelona: Quaderns Crema.



- TORRES VILLEGAS, Francisco Jorge (1852). *Cartografía hispano-científica, o sea, Los mapas españoles, en que se representa a España bajo todas sus diferentes fases*. Volum 1. Madrid: Imprenta de D. José María Alonso. També a Internet: <http://bibliotecadigital.jcyl.es/i18n/consulta/registro.cmd?id=8398>
- , (1857). *Cartografía hispano-científica, o sea, Los mapas españoles, en que se representa a España bajo todas sus diferentes fases*. Volum 1, segona edició. Madrid: Imprenta de D. Ramón Ballone. També a Internet: [http://bibliotecavirtualmadrid.org/bvmadrid\\_publicacion/i18n/consulta/registro.cmd?id=1373](http://bibliotecavirtualmadrid.org/bvmadrid_publicacion/i18n/consulta/registro.cmd?id=1373)
- UGARTE (1998). “Cartografía e ingeniería jurídica”. *El País* (16.X.1998). [http://elpais.com/diario/1998/10/16/paisvasco/908566803\\_850215.html](http://elpais.com/diario/1998/10/16/paisvasco/908566803_850215.html)